

Jakub Łukasz Paclawski

Uniwersytet Rzeszowski

paclawskij@gmail.com

Ściganie przestępczości *White Collar Crime* w Polsce i Japonii

Prosecution of White Collar Crime in Poland and Japan

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono ogólne informacje na temat przestępczości w Japonii i opisano czynniki wpływające na rozwój korupcji i przestępstw typu *White Collar Crime*. Ponadto został omówiony system organizacji prokuratury w Japonii i Polsce z odniesieniem do nowej polskiej ustawy o prokuraturze oraz panujące w dwóch systemach prawnych zasady procesowe: oportunistu i legalizmu. W podsumowaniu wskazano różnice kulturowe i ich wpływ na system prawny.

Słowa kluczowe: Japonia; *White Collar Crime*; prokuratura

WSTĘP

Jak na całym świecie, również w Japonii kryminolodzy prowadzą badania nad przyczynami przestępczości i sposobami jej zwalczania. Jednakże japońska przestępczość pospolita jest o wiele mniejsza niż w innych krajach na podobnym stopniu rozwoju¹.

Literatura podaje istotny czynnik, który ma zdecydowany wpływ na stosunkowo niski odsetek przestępczości pospolitej w Japonii – jej homogeniczną, czyli jednolitą strukturę ludności. Ponadto nie mniej istotne znaczenie mają takie czynniki, jak: kultura społeczeństwa japońskiego, silna rola wstydu w wychowaniu, rola przeprosin, sztywna hierarchia społeczna, etos pracy i szacunek do prawa rozumianego jako władza².

¹ J. Izydorczyk, *Hanzai znaczy przestępstwo*, Warszawa 2008, s. 143 i n.

² *Ibidem*, s. 148.

Terminem, który jawi się jako pierwszy, jeśli mówi się o przestępczości zorganizowanej w Japonii, jest *Yakuza*, przy czym prawidłowa nazwa to *Bōryokudan*, czyli „grupy stosujące przemoc”. Właśnie ten drugi termin jest używany przez doktrynę i praktyków prawa w Japonii. Początki *Bōryokudan* datowane są na okres *Edo*, czyli lata 1603–1868³. Bardzo ciekawa jest etymologia określenia *Yakuza*. Początkowo zajęciem członków gangów we wspomnianym okresie był hazard i gra w karcianą grę *Oicho-Kabu*, w której kombinacja trzech kart: osiem (*Ya*), dziewięć (*Ku*) i trzy, czyli *San*, dawała wynik zero, oznaczający przegraną. Po latach określenia przegrującego układu kart, czyli *Ya-Ku-Sa*, zaczęto używać dla określania członków gangów, a później – całej przestępczości zorganizowanej. O członkach gangów mówiło się, że „narodzili się, aby przegrać”, a pojęcie *Yakuza* zyskało negatywne konotacje: „nic nie wart”, „bez znaczenia”, „gracz”⁴.

Obecnie, co również jest ciekawe i zaskakujące z punktu widzenia europejskiego prawa, *Yakuza* ma silną pozycję i funkcjonuje oficjalnie w Japonii, a *Bōryokudan* mają nawet swoje biura⁵. Wynika to z tego, że samo członkostwo w gangu nie jest karane w prawie japońskim. Na dodatek w japońskiej doktrynie prawa karnego podnosi się, że policja i prokuratura postępują słusznie, nie ścigając przywódców gangów, ponieważ zapewnia to „stabilizację w świecie przestępczym”, a przestępcy nie walczą na ulicach. Japońscy karniści przedstawiają także wnioski mówiące o tym, że „*Yakuza* chce tylko zarabiać pieniądze, więc zależy im na spokoju, a nie na niepokojach”, a gdy „ściga się bossów mafijnych i ich aresztuje – zaczynają walczyć inni”⁶.

CZYNNIKI UŁATWIAJĄCE ROZWÓJ KORUPCJI I PRZESTĘPSTW *WHITE COLLAR CRIME*

Przechodząc do omówienia ścigania przestępstw *White Collar Crime*, należy wskazać czynniki mające wpływ na wzrost tego problemu, ze szczególnym uwzględnieniem korupcji.

Głównym faktorem ułatwiającym korupcję w Japonii jest jej gospodarka czy też „ekonomia w japońskim stylu”, czyli faktyczne sterowanie gospodarką, związki świata gospodarczego ze światem polityki oraz związki świata polityki z wymiarem sprawiedliwości. Pejoratywne określenie na tę sytuację to tzw. czarna mgła (*Kuroi Kiri*, *Kuroi Kiri Jiken*), czyli sytuacja, w której istnieje przekonanie o udziale polityków i urzędników państwowych w podejrzanych transakcjach⁷.

³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Epoka_Edo [data dostępu: 12.03.2016].

⁴ B. Hołyst, *Japonia – przestępczość na marginesie cywilizacji*, Warszawa 1994.

⁵ J. Izydorczyk, *op. cit.*, s. 147.

⁶ *Ibidem*, s. 149.

⁷ *Ibidem*, s. 158.

Ponadto na rozwój korupcji wpływ ma rozpowszechniony w Japonii zwyczaj dawania prezentów (*Zōtō*, *Zōtōhin*)⁸ oraz funkcjonująca praktyka zawierania kontraktów. W związku z tym, iż wręczanie i otrzymywanie prezentów jest częścią japońskiej kultury, nierzadko trudno odróżnić, co jest jeszcze prezentem, a co już korupcją, a to z kolei ma wpływ na rozumienie prawa przez prokuratorów i sędziów⁹.

Kolejnym czynnikiem jest problem tzw. donacji politycznych, łączący się z powiązaniem świata polityki i gospodarki. Jest to zjawisko powszechne w Japonii, co więcej – jest to coś pożądanego przez świat polityki. Znamienny jest wyrok japońskiego Sądu Najwyższego (*Saikō-saibansho*), który w wyroku z dnia 2 czerwca 1970 r. orzekł, że „demokracja należy do partii, a te muszą działać i potrzebują pieniędzy, więc donacje polityczne to niejako działalność charytatywna”¹⁰.

Kolejnym przejawem związków polityki z gospodarką jest fenomen tzw. *Ama-kudari*. Zwrot ten oznacza „spadać z nieba” i jest określeniem japońskiej praktyki przechodzenia emerytowanych członków administracji państwowej na dobre płatne stanowiska w prywatnych i państwowych firmach, w tym w bankach¹¹.

Dodatkowo na rozwój korupcji niebagatelny wpływ ma tolerowanie praktyki tzw. *Dangō*. Jest to formalnie nielegalna, ale powszechna w Japonii praktyka „ustalania” cen, głównie na zamówienia publiczne. Postępowanie karne w tych sprawach jest prowadzone niezwykle rzadko, a jeszcze rzadziej dochodzi do oskarżenia i skazywania osób winnych. Oprócz wzrostu cen za usługi praktyka wymaga dodatkowych opłat za wszelkiego rodzaju „konsultacje” przed zawarciem samego kontraktu i tutaj pojawia się problem korupcji związany z praktyką *Dangō*. Efekt tego jest taki, że znane są przypadki wygrywania miliardowych przetargów z przebicciem o jednego jena¹². Dla porównania jeden jen to około 34 grosze¹³.

Do tego wszystkiego dochodzą również inne uwarunkowania *stricte* kulturowe: problem sztywnych ram społecznych, bezwzględne stosowanie zasady starszeństwa oraz traktowanie prawa jako *Tatemaie*. Wiąże się to z tym, że w Japonii dziedziczy się nie tylko pozycję społeczną rodzica, ale i jego profesję. Ta zasada nie omija polityków. Na dodatek bardzo ciężko jest awansować do innej, wyższej grupy społecznej, zaś zasada starszeństwa powoduje, że na awans czeka się latami, aż będzie się najstarszym zarówno stażem, jak i wiekiem. Dotyczy to także zawodów prawniczych, w tym sądownictwa i prokuratury¹⁴.

⁸ *Ibidem*, s. 160.

⁹ D.E. Kaplan, A. Dubno, *Yakuza – Japan's Criminal Underworld*, Princeton 2003, s. 144 i n.

¹⁰ J.M. Bouissou, *Japan. The Burden of Success*, Paryż 1992, s. 174.

¹¹ J. Izydorczyk, *op. cit.*, s. 162.

¹² *Ibidem*, s. 163.

¹³ www.nbp.pl/home.aspx?navid=archa&c=/ascx/tabarch.ascx&n=a048z160310 [data dostępu: 12.03.2016].

¹⁴ P.J. Herzong, *Japan's Pseudo-Democracy*, Nowy York 1993.

Ze wszystkich przedstawionych czynników największym problemem jest traktowanie prawa jako *Tatemaie*, czyli „ozdoby”, „fasady”. Ten problem zostanie omówiony w dalszej części artykułu.

CHARAKTERYSTYKA PRZESTĘPSTW *WHITE COLLAR CRIME* I ORGANIZACJA PROKURATURY

Przestępczość „białych kołnierzyków” charakteryzuje to, że są mało zauważalne, przynajmniej przed wszczęciem śledztwa, a poza tym są złożone i skomplikowane, obejmują wiele operacji i wymagają skoordynowania działań śledczych, dlatego pojawia się problem rozmytej odpowiedzialności – na początkowym etapie śledztwa trudno jest wskazać, kto i za co dokładnie jest odpowiedzialny. Podobnie jest z pokrzywdzonymi – na początku nie wiadomo, kto został pokrzywdzony przestępstwem i czy ktoś w ogóle został pokrzywdzony. Ponadto czyny typu *WCC* charakteryzuje trudność dotycząca wykrycia, oskarżenia i skazania sprawców. Bardzo często prawo nie nadąza za przestępcami, do czego przyczynia się niejasność ustawodawstwa, a w efekcie prowadzi to do bezkarności sprawców.

Wszystkie te czynniki były przyczyną utworzenia w strukturach japońskiej prokuratury tzw. Tokijskiej Specjalnej Grupy Śledczej – elitarnej, małej grupy prokuratorów, która zajmuje się ściganiem najpoważniejszych przestępstw, w tym czynów *White Collar Crime*, oraz przestępstwami typu aferalnego.

W 1947 r. przejęto w Japonii nowe prawo o prokuraturze (*Kensatsuchō Hō*, Law No. 61, 1947)¹⁵. Tą ustawą oddzielono prokuraturę od systemu sądów, ale dalej została wyraźnie scentralizowana i zhierarchizowana. Zasadą jest, że prokurator ma przede wszystkim oskarżać i nadzorować wykonanie kary, natomiast policja prowadzi postępowanie przygotowawcze.

Aktualnie istnieją cztery szczeble prokuratury japońskiej: najwyższe biuro prokuratora (*Saikō Kensatsuchō*); wysokie biura prokuratora (*Kōtō Kensatsuchō*), których jest 8; okręgowe biura prokuratora (*Chihō Kensatsuchō*), których jest 50; terenowe biura prokuratora (*Kan'i Kensatsuchō*), których jest 453¹⁶.

Urzędy prokuratorów publicznych są częścią Ministerstwa Sprawiedliwości, na czele z Ministrem Sprawiedliwości. Prokurator Generalny (*Kenjisōchō*) i jego zastępcy są mianowani przez rząd i zatwierdzani przez cesarza.

W praktyce najważniejszymi prokuratorami są odpowiedniki polskich prokuratorów okręgowych – *Chihō Kensatsuchō*. Są one odpowiedzialne za zajmowanie się najpoważniejszymi sprawami karnymi. W każdej *Chihō Kensatsuchō* znajdują się departamenty: bezpieczeństwa publicznego, przestępstw komunalnych, ogólny,

¹⁵ J. Izydorczyk, *op. cit.*, s. 126.

¹⁶ *Ibidem*, s. 127.

kryminalny, śledczy, tzw. publicznej rozprawy. W 1996 r. departamenty bezpieczeństwa publicznego w średniej wielkości *Chihō Kensatsuchō* zamieniono na departamenty tzw. specjalnych spraw karnych, jak np. *White Collar Crime*. Ponadto, o czym zostało już wspomniane, w tokijskiej Prokuraturze Okręgowej ustanowiono osobny departament do spraw korupcji, który zajmuje się najpoważniejszymi śledztwami w skali całego kraju¹⁷.

Z kolei polskie rozwiązanie w tej materii reguluje Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych Prokuratury¹⁸, na podstawie którego Prokuraturom Okręgowym powierzono prowadzenie i nadzorowanie postępowań przygotowawczych w sprawach o poważne przestępstwa kryminalne i gospodarcze, w tym m.in. przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu, jeżeli przestępstwa dopuszczono się względem mienia o znacznej wartości – te zadania należą do właściwości VI Wydziału do spraw Przestępczości Gospodarczej. Z kolei Wydziały ds. Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratur Regionalnych prowadzą i nadzorują postępowania przygotowawcze w sprawach: dotyczących zorganizowanej przestępczości mającej na celu popełnianie poważnych przestępstw kryminalnych, gospodarczych lub skarbowych; o poważne przestępstwa korupcyjne; o przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu, jeżeli przestępstwa dopuszczono się względem mienia o wielkiej wartości. Jak można zauważyć, w obecnej strukturze organizacyjnej polskiej prokuratury nie ma jednej małej, elitarniej grupy na wzór japoński, choć najpoważniejszymi sprawami gospodarczymi, w tym – co oczywiste – *White Collar Crime*, zajmują się najbardziej doświadczeni śledczy z prokuratur okręgowych i regionalnych (wcześniej apelacyjnych).

Tak ten podział prezentował się do dnia 4 marca 2016 r., kiedy weszła w życie nowa ustawa o prokuraturze¹⁹, będąca jednym z flagowych założeń nowego Ministra Sprawiedliwości. Na mocy tej ustawy powierzono Ministrowi Sprawiedliwości również funkcję Prokuratora Generalnego i w znaczący sposób zreorganizowano system prokuratur. Zgodnie z nową ustawą na miejsce Prokuratury Generalnej stworzono Prokuraturę Krajową, będącą centralnym organem prokuratury. Jednym z departamentów w Prokuraturze Krajowej jest Departament do Spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji, właściwy w sprawach ścigania przestępczości zorganizowanej, najpoważniejszych przestępstw korupcyjnych i przestępstw o charakterze terrorystycznym. Departament działa przez Wydziały Zamiejscowe – Departamenty do spraw Przestępczości Zorganizowanej i Korupcji Prokuratury Krajowej, utworzone przy prokuraturach regionalnych.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Dz.U. z 2016 r., poz. 508.

¹⁹ Dz.U. z 2016 r., poz. 177.

W japońskiej praktyce ścigania spraw gospodarczych i korupcyjnych śledztwo poddane jest wyjątkowo ścisłej kontroli prokuratora, a właściwie prokuratury. Nawet jeśli policja wykonuje jakieś czynności, to tylko te zlecone przez prokuratora prowadzącego śledztwo. We właściwym postępowaniu karnym udział biorą głównie tzw. detektywi (*Keiji*), którzy dzielą postępowania według wagi i rodzajów czynów na cztery różne kategorie. Jedną z nich są tzw. przestępstwa intelektualne (niepospolite, w tym *White-Collar*, gospodarcze i korupcyjne). Pierwszym etapem japońskiego postępowania karnego jest postępowanie przygotowawcze prowadzone przez policję i prokuratora. Policja zwykle prowadzi to postępowanie na początkowym etapie, następnie włącza się prokurator. Zgodnie z art. 191 japońskiej procedury karnej prokurator zawsze może przejąć sprawę do własnego prowadzenia, a czyni to w przypadku najpoważniejszych przestępstw, w tym w wypadku poważnych przestępstw gospodarczych (*White Collar Crime*).

W polskiej procedurze – w zależności od tego, w jakiej formie jest prowadzone postępowanie przygotowawcze – Policja posiada inny zakres uprawnień. W przypadku postępowania przygotowawczego przy przestępstwie z art. 258 k.k.²⁰, czyli udziale w zorganizowanej grupie lub związku przestępczym, jest ono prowadzone wyłącznie w postaci śledztwa. Wówczas śledztwo prowadzi prokurator, który może powierzyć Policji przeprowadzenie śledztwa w całości lub w określonym zakresie albo dokonanie poszczególnych jego czynności. Z kolei dochodzenie prowadzi Policja lub inne uprawnione organy, chyba że ze względu na wagę lub zawzięłość sprawy prokurator postanowi o prowadzeniu samodzielnie dochodzenia.

ZASADA OPORTUNIZMU A ZASADA LEGALIZMU

Warto wskazać na podstawową różnicę w systemie ścigania przestępstw w Polsce i Japonii. Jest to jedna z naczelnych zasad prawa w obu systemach prawnych – w Polsce jest to zasada legalizmu (wynikająca z art. 10 k.p.k.²¹), natomiast w Japonii – zasada oportunistycznego procesu²².

Do elementów konstytucyjnych zasady legalizmu zalicza się: obowiązek wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego w przypadku uprawdopodobnionego faktu popełnienia przestępstwa; obowiązek wniesienia i popierania oskarżenia przez oskarżyciela publicznego; zakaz zwolnienia kogokol-

²⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553).

²¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

²² www.pg.gov.pl/plik/2013_12/5da866ef0da14bd9ab447db4f79e071f.pdf [data dostępu: 12.03.2016].

wiek od odpowiedzialności za popełnione przestępstwo, z wyjątkiem wypadków określonych w ustawie i w prawie międzynarodowym.

Oportunizm procesowy to prawo organu procesowego do zaniechania ścigania ze względu na jego niecelowość (tzw. oportunizm właściwy) lub odstąpienie od ścigania w sprawach drobnej wagi (tzw. oportunizm niewłaściwy). W japońskiej doktrynie prawa karnego podnosi się, że policja i prokuratura postępują słusznie, nie ścigając przywódców gangów, ponieważ zapewnia to „stabilizację w świecie przestępczym”. Ponadto wyrazem tej zasady jest możliwość wycofania przez prokuratora aktu oskarżenia aż do chwili wydania wyroku przez sąd pierwszej instancji.

W polskiej procedurze, na skutek nowelizacji k.p.k., oskarżyciel publiczny może cofnąć akt oskarżenia do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej. W toku przewodu sądowego przed sądem pierwszej instancji cofnięcie aktu oskarżenia dopuszczalne jest jedynie za zgodą oskarżonego (art. 14 § 2 k.p.k.). Pod tym względem polska procedura częściowo zbliżyła się do rozwiązań związanych z oportunizmem procesowym. Dodatkowo ze ściganiem przestępczości w Japonii wiąże się fakt znikomej liczby wyroków uniewinniających – rzędu około 0,1%²³. Dla porównania według sprawozdania Prokuratora Generalnego z rocznej działalności Prokuratury w 2014 r. 1,94% ogółu osądzonych osób zostało prawomocnie uniewinnionych (ten odsetek to około co 50. oskarżony)²⁴. Jest to bezpośrednio związane z tym, że w Japonii prokuratorzy najchętniej stosują zasadę oportunistyczną i umarzają postępowanie, dając szansę rehabilitacji podejrzanemu, a oskarżają tylko wtedy, gdy są pewni bądź całkowicie pewni, że zapadnie wyrok skazujący. Nietrudno zatem wyobrazić sobie, czym jest dla japońskiego wymiaru sprawiedliwości wydanie wyroku uniewinniającego.

I wreszcie to, co najbardziej zdumiewa w całokształcie japońskich przepisów karnych, *eo ipso* także w ściganiu przestępstw, czyli instytucja traktowania prawa jako *Tatemaie* – ozdoby, fasady. Polega to na tym, że wiele czynów zabronionych nie jest ściganych, niektórych zapisów prawa się nie stosuje i są utrzymywane tylko jako ozdoby (np. na ich prezentacji na forach międzynarodowych). Z naszej perspektywy jest to niedopuszczalne, ponieważ w naszym systemie spowodowałyby to obniżenie zaufania obywateli do systemu prawnego, wprowadziłyby też możliwość dowolnego uznania organów ścigania.

²³ *Ibidem*.

²⁴ www.pg.gov.pl/plik/2015_04/361c9a8d056165f4120a606f0a86051a.pdf [data dostępu: 12.03.2016].

PODSUMOWANIE

Należy podkreślić, że różnice kulturowe mają niebagatelne znaczenie w kwestii całego systemu prawa, a co za tym idzie – także ścigania przestępstw. Mieszkańcom kontynentu europejskiego wielu problemów nastręcza zrozumienie pewnych instytucji, które funkcjonują w Japonii. To tradycja i specyficzna kultura tego kraju mają zdecydowany wpływ na japońskie prawo karne, procedurę karną i rzeczywisty sposób działania. Połączenie ogromnych uprawnień prokuratorskich z królującą zasadą oportunistyczną tworzy wyjątkowy system japońskiego wymiaru sprawiedliwości.

BIBLIOGRAFIA

- Bouissou J.M., *Japan. The Burden of Success*, Paryż 1992.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Epoka_Edo [data dostępu: 12.03.2016].
Herzong P.J., *Japan's Pseudo-Democracy*, New York 1993.
Hołyst B., *Japonia – przestępczość na marginesie cywilizacji*, Warszawa 1994.
Izydorczyk J., *Hanzai znaczy przestępstwo*, Warszawa 2008.
Kaplan D.E., Dubno A., *Yakuza – Japan's Criminal Underworld*, Princeton 2003.
Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych Prokuratury (Dz.U. z 2016 r., poz. 508).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 1997 r., nr 88, poz. 553).
Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 1997 r., nr 89, poz. 555 z późn. zm.).
Ustawa z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz.U. z 2016 r., poz. 177).
www.nbp.pl/home.aspx?navid=archa&c=/ascx/tabarch.ascx&n=a048z160310 [data dostępu: 12.03.2016].
www.pg.gov.pl/plik/2013_12/5da866ef0da14bd9ab447db4f79e071f.pdf [data dostępu: 12.03.2016].
www.pg.gov.pl/plik/2015_04/361c9a8d056165f4120a606f0a86051a.pdf [data dostępu: 12.03.2016].

SUMMARY

At the beginning of the article author argues general issues concerning crime in Japan. In the next part he explains factors impact on progress the corruption and crimes such as White Collar Crimes. Author also describes organization of prosecution in Japan and Poland according to new Polish prosecution act passed on 28th January 2016. Furthermore two main legal rules are compared: opportunism and legalism. The summary points out cultural differences and their influence on a legal system.

Keywords: Japan; White Collar Crime; prosecutors office